

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา เป็นอาจารย์ภาษาไทยท่านหนึ่งที่ศิษย์เคารพรัก ประทับใจ และภูมิใจ เป็นครูที่ศิษย์ยึดถือเป็นแบบฉบับของครูในอุดมคติ ท่านเป็นปราชญ์ทางภาษาที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง มีผลงานดีเด่นด้านวิชาการมากมาย โดยเฉพาะคำราในด้านภาษาศาสตร์บางเล่มเป็นคำราที่ใช้อยู่ในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา เกิดเมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2463 ที่ถนนบ้านหม้อ จังหวัดพระนคร (กรุงเทพมหานคร) เป็นบุตรคนที่ 7 ของนายผัน นางเจิม พันธุเมธา บิดาเป็นครู

การที่ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธามีคำนำหน้าชื่อว่า “คุณบรรจบ” เพราะท่านได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จตุตถจุลจอมเกล้า (จ.จ.) และดุษฎีจุลจอมเกล้า (ด.จ.) ซึ่งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับฝ่ายใน ผู้ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์นี้ ถ้าสมรสแล้วใช้คำนำหน้าชื่อว่า “คุณหญิง” ถ้ายังไม่สมรสใช้คำนำหน้าชื่อว่า “คุณ”

การศึกษา

ประมาณ พ.ศ. 2468 เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนหุดะฉนิค (โรงเรียนครูสาตี) ซึ่งอยู่ใกล้บ้านจนถึงชั้นประถมปีที่ 2

พ.ศ. 2470 ย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนเสาวภา จนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 อันเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียน

พ.ศ. 2477 ไปเรียนชั้นมัธยมปีที่ 7 - 8 ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย

พ.ศ. 2479 เข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเร็จอักษรศาสตรบัณฑิต (อ.บ.) ใน พ.ศ. 2483 แล้วเข้าศึกษาระดับประกาศนียบัตรครุมัธยม (ป.ม) ในคณะเดิมอีก 1 ปี

พ.ศ. 2485 ศึกษาต่อระดับมหาบัณฑิตสาขาวิชาภาษาไทยที่คณะเดิม ได้รับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) ใน พ.ศ. 2487 นับเป็นมหาบัณฑิตรุ่นที่ 2 ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2492 ได้รับทุน Cultural Relationship ของรัฐบาลอินเดีย ไปศึกษาวิชานิรุกติศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยพาราณสี ได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตใน พ.ศ. 2495

พ.ศ. 2498 ได้รับทุนมูลนิธิเอเซียร่วมกับทุนของสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย ไปศึกษาภาษาของชนชาวไต (Tai) ในแคว้นอัสสัม ประเทศอินเดีย หลังจากนั้นท่านยังได้เดินทางไปศึกษาภาษาไตอีกหลายครั้งทั้งในประเทศอินเดีย พม่า จีน และเวียดนาม นอกจากนั้นยังได้ไปศึกษาภาษามอญในประเทศพม่า และศึกษาภาษาเขมรในประเทศกัมพูชา ด้วยทุนส่วนตัวบ้าง ทุนของมูลนิธิ และสมาคมบางแห่งบ้าง

พ.ศ. 2505 ได้รับทุนมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ (Rockefeller) ไปศึกษาด้านภาษาศาสตร์และศึกษาภาษาจีน ณ มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ (Cornell University) และมหาวิทยาลัยวอชิงตัน (Washington University) ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา 1 ปี

พ.ศ. 2507 ไปศึกษาภาษาจีนกลาง ในประเทศไต้หวันด้วยทุนส่วนตัวเป็นเวลา 8 เดือน

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา ได้รับปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ดังนี้

พ.ศ. 2520 ปริญญาอักษรศาสตรคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาไทย จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2522 ปริญญาปรัชญาคณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาไทยจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง

ศาสตราจารย์.ดร. คุณบรรจบ พันธุเมธา (2463 - 2535)

ประวัติการรับราชการ

พ.ศ. 2484 เริ่มชีวิตครูที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง

พ.ศ. 2485 ลาศึกษาต่อระดับปริญญาโท ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2487 บรรจบเป็นอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม สังกัดกองฝึกหัดครู กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ(ดูเรื่อง “โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม” ในสารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 7 กรกฎาคม - พฤศจิกายน 2530)

เมื่อตั้งวิทยาลัยครูจันทระเกษมขึ้น ใน พ.ศ. 2502 ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา ไปเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่

พ.ศ. 2508 ลาออกจากราชการ ขณะมีอายุ 45 ปี

พ.ศ. 2514 - 2520 เป็นอาจารย์พิเศษภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในด้านการสอน ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา เป็นครูภาษาไทยที่แม่นในหลักวิชา มีกลวิธีสอนที่ดี มีความขยันและอุทิศเวลาให้แก่การสอน รองศาสตราจารย์ช่อนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ (เพื่อนอักษรศาสตรมหาบัณฑิตรุ่นเดียวกัน เคยเป็นอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมด้วยกัน) เขียนไว้ในประวัติครูคนหนึ่งว่า “...ครูบรรจบ เตรียมการสอนเป็นอย่างดี ทุกครั้งก่อนเข้าสอน เวลาสอนจึงไม่ต้องมีไม้ค้ำช่วยจำเหมือนอาจารย์อื่นๆ ซึ่งเป็นที่อัศจรรย์ใจ ชื่นชมและ

ประทับใจของนักเรียนมาก นอกจากนั้นยังเป็นคนคุยสนุก เขียนสนุก สอนสนุก ทั้งๆ ที่สอนวิชาภาษาอังกฤษนั้น จึงมีเสียงฮาจากห้องเรียนเป็นระยะๆ เป็นผู้มี ความจำยอดเยี่ยม โดยเฉพาะจำชื่อนักเรียนได้รวดเร็ว และแม่นยำมาก

แม้คุณบรรจบจะคุยสนุก สอนสนุก มีอารมณ์ขันและเจ้าอารมณ์คมคาย แต่ก็เป็นคนเข้มแข็งเด็ดขาด เข้มงวดกวดขันในเรื่องระเบียบวินัยและทุกเรื่อง ไม่ยอมให้มีความผิดพลาดใดๆ ไม่ว่าจะป็นด้านความรู้ หรือความประพฤติ ไม่ยอมให้ผ่านเลยไปโดยไม่ได้รับการแก้ไขและตักเตือนสั่งสอน จึงได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ที่ดีที่สุดในโรงเรียนจนมีคำกล่าวขานในบรรดาศิษย์ว่า ใครที่มาเรียน ป.ม. หลังกระทรวงแล้วไม่เคยถูก อาจารย์บรรจบดุ เห็นจะต้องไปรดน้ำมนต์...”

การค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับภาษา

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา มีความสนใจค้นคว้าศึกษาจนมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีและสันสกฤต เขมร มอญ จีน และภาษาไทยถิ่น ทั้งภาษาท้องถิ่นในประเทศ และภาษาของชนชาวไตที่กระจัดกระจายอยู่ในประเทศเพื่อนบ้านรอบๆ ประเทศไทยเป็นผู้ริเริ่มวางรากฐานวิชาภาษาไทยถิ่น ในการสอน จะมีภาคปฏิบัติจริง เช่น ในตอนพักกลางวันมักจะเรียกนักเรียนที่มีภูมิลำเนาจากภาคต่างๆ มาประชุมกัน เเทียบเสียงและความหมายของคำในภาษาถิ่นต่างๆ

นอกจากนั้น พ.ศ. 2496 - พ.ศ. 2503 ยังได้จัดรายการวิทยุทางสถานีวิทยุ 1 ป.ณ. มีรายการภาษาถิ่นและวรรณคดี ภาคบันเทิงมีเพลงพื้นเมือง เป็นต้น ออกอากาศเป็นเวลา 1 ชั่วโมงทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน

รองศาสตราจารย์ช่อนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ เขียนถึงศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธาไว้อีกตอนหนึ่งว่า “คุณบรรจบรักการศึกษาหาความรู้เป็นชีวิตจิตใจ นับเป็นครูที่มีคุณสมบัติของนักค้นคว้า นักวิจัยตลอดชีวิต เมื่อสนใจในวิชาใดก็อดสาหะมุ้งมันค้นคว้าให้รู้ลึกจริงโดยไม่ทอดถอย ไม่ว่าจะการค้นค้นไป

ยังต่างประเทศ บางประเทศนั้นจะแสนลำบากยากเข็ญสักเพียงไร ก็บากบั่นมุ่งมั่นไปจนถึงถิ่น เช่น ไปศึกษาภาษาไตในประเทศพม่า ศึกษาภาษาจีนกลางในไต้หวัน จนสามารถเขียนอ่าน และพูดภาษานั้นๆ ได้นอกจากวิจัยค้นคว้าแล้วยังเขียนบทความเผยแพร่งานเขียนทางวิชาการในด้านภาษาและวัฒนธรรมก็มีมากกว่า 100 เรื่อง คุณบรรจบมีใจรักที่จะทำพจนานุกรมซึ่งเป็นงานยาก ละเอียด ใช้นเวลานานและปกติกักทำกันเป็นคณะ แต่คุณบรรจบสามารถทำพจนานุกรมเพียงคนเดียวได้ถึง 5 ภาษา ที่พิมพ์จำหน่าย คือ พจนานุกรม เขมร-ไทย (จำนวน 5 เล่ม) พจนานุกรมมอญ - ไทย (พิมพ์ไปได้เพียงเล่มเดียว) พจนานุกรมพม่า-ไทย - อังกฤษ (ไม่พิมพ์จำหน่าย) พจนานุกรมอ่าขตอง - ไทย - อังกฤษ (ยังไม่ได้จัดพิมพ์) พจนานุกรมฉวน - ไทย (ต้นฉบับเป็นลายมือ) ทั้งนี้นับเป็นความสามารถพิเศษอันน่าอัศจรรย์ น่าจะเรียกว่าเป็นนักทำพจนานุกรมได้คนหนึ่งและเป็นครูที่มีคุณสมบัติเป็นนักค้นคว้าอีกด้วย”

หน้าที่การงานอื่นๆ

1. ได้รับเชิญจากราชบัณฑิตยสถานให้เป็นกรรมการฝ่ายวิชาการหลายคณะ เช่น

กรรมการชำระพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถาน

อนุกรรมการปรับปรุงหลักเกณฑ์การทับศัพท์
กรรมการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับหลัก
เกณฑ์การใช้ภาษาไทย

กรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย

กรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์

กรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย

อนุกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาศาสตร์

นอกจากนี้ ยังได้รับเชิญเป็นกรรมการอื่นๆ เช่น

กรรมการทุนพระยาอนุমানราชชน

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิโครงการสารานุกรม

ศึกษาศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์มหา-

วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2. การประชุมทางวิชาการ

สำหรับการประชุมทางวิชาการนั้น คุณบรรจบได้จัดสัมมนาเรื่องภาษาถิ่นและวัฒนธรรมไทย ในนามของสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2499 และ พ.ศ. 2500 ในศกเดียวกันเป็นผู้แทนประเทศไทยในการประชุมแปซิฟิกคองเกรส ครั้งที่ 1 ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และครั้งที่ 2 ที่ฮ่องกง เมื่อ พ.ศ. 2502

3. งานเขียนที่จัดพิมพ์เป็นเล่ม

นอกจากพจนานุกรมภาษาต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกหลายเล่มเป็นต้นว่าลักษณะภาษาไทย, ภาษาต่างประเทศในไทย, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, กาลห่ม่านไต, อันเนื่องด้วยชื่อ, กาลห่ม่านไตในรัฐฉาน, ไปสอบคำไทย, ชื่อดี, ทำไม, หมาๆ แมวๆ เรื่องสำหรับเด็ก และจดหมายถึงแดงด้อย ฯลฯ

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธาได้เขียนบทความทางวิชาการเผยแพร่ในนิตยสารสตรีสารเป็นประจำทุกสัปดาห์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 - 2519 นอกจากนั้นยังเขียนบทความพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่นๆ อีกมาก เช่น คำไทย - คำถิ่น, หนูไหนจริง, ทำไมจึงมี 5 อาหม, อาหารการกิน, พระยาอนุমানราชชนกบังงานพจนานุกรม, ลักษณะภาษาไทยใหญ่และคำไทยที่มี ร ล ควบ เป็นต้น

รางวัลเกียรติยศที่ได้รับ

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา นอกจากได้รับปริญญาคุณวุฒิปดกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ยังได้รับรางวัลเกียรติยศ ดังนี้

พ.ศ. 2529 ได้รับรางวัลพระเกี้ยวทองคำ ในฐานะผู้เผยแพร่ภาษาไทย จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2530 ได้รับรางวัลนักวิจัยดีเด่นสาขาปรัชญาจากสภาวิจัยแห่งชาติ

ชีวิตครอบครัว

ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา ครอบครัวเป็นโสดมาโดยตลอด มีชีวิตเรียบง่าย บั้นปลายของชีวิตหลังจากลาออกจากราชการแล้วได้ย้ายมาอยู่บ้านเลขที่ 90/22 ถนนรามบุตรี บางลำพู กรุงเทพมหานคร

ในด้านครอบครัว แพทย์หญิงปัญจางค์ ธนังกุล ผู้เป็นน้องสุดท้องได้เขียนไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธาว่า

“เพราะความใจดีที่มีแก่ลูกหลาน เด็กๆ จึงมีทั้งรักและกลัวเกรง ข้าพของต่างๆ ถ้าใครอยากได้พี่จะขยักให้เลย ใครทำอะไรให้จะต้องได้รับรางวัลตอบแทนทุกคนไป เมื่อได้เงินก้อนใหญ่มา ก็แบ่งปันส่วนแจกน้องแจกหลาน ซึ่งความจริงที่ขยักไม่ใช่คนร่ำรวยเงินทองอะไรหนักหนา แต่พี่ขยักถึงความสุขของคนอื่นมากกว่าตัวเองเสมอ ตั้งแต่เรียนจบปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตครั้งแรก พี่ขยักก็ต้องส่งเสียให้น้องเรียนเรื่อยมา เพราะตระกูลของเราขาดพ่อที่จะอุปการะ มีแต่คุณแม่ซึ่งชราภาพแล้ว พี่ขยักลำบากมาก แต่ก็ห่วงอย่างเดียวคือเรื่องวิชาการ ไม่เคยสนใจการแต่งตัว แม้แต่จะคิดผมอย่างผู้หญิงทั่วไป ส่วนการเที่ยวต่างจังหวัดก่อนที่ข้าพเจ้าจะเกิดข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่หลังจากเกิดมาตั้งแต่เล็กจนบัดนี้ ยังไม่เคยเห็นจะไปเที่ยวที่ไหน นอกจากต่างประเทศก็เป็นประเทศที่เขาสนใจทางภาษา ไปศึกษาภาษาท้องถิ่นเท่านั้น”

วาระสุดท้าย

ใน พ.ศ. 2530 ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา ป่วยเป็นโรคเส้นเลือดในสมองอุดตัน มือเท้าชา ปากเบี้ยว พูดลิ้นคับปาก แทบเดินไม่ได้ รักษาอยู่นานหลายเดือนจึงหาย แต่ไม่แข็งแรงเหมือนเดิม ต่อมาในราวกลางเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 เริ่มรู้สึกพูดไม่ใคร่ชัด ขาแข็ง จึงมารักษาตัวที่บ้านแพทย์หญิงปัญจางค์ ธนังกุล ที่นนทบุรี วันที่ 19 มีนาคม มี

อาการปวดท้องอาเจียนอย่างรุนแรง ได้นำส่งโรงพยาบาลบางโพและถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2535 ด้วยโรคลำไส้อุดตันและหัวใจล้มเหลว สิริรวมอายุ 71 ปี 11 เดือน 12 วัน ท่ามกลางความเสียดายอาลัยรักของญาติมิตร ศิษย์ ผู้รู้จักคุ้นเคย

ตลอดจนผู้เคยติดตามผลงาน นับเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ของวงการวิชาการ เป็นการสูญเสียอาจารย์ที่สุดประเสริฐยอดเยี่ยม ครู และนักปราชญ์คนสำคัญทางภาษา ผู้รู้จักจริงที่หาได้ยากยิ่ง

วรวิทย์ วตินสรากร

บรรณานุกรม

- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา, 2535.
- ราชบัณฑิตยสถาน. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2535.
- ราชบัณฑิตยสถาน. จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน. 2(17) ; 17 พฤษภาคม 2533.
- ช่อนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ. “คุณบรรจบ พันธุเมธา,” ใน ประวัติศรั. หน้า 85 - 97. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2535.